

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 1054

Kur'an-ı Kerim'e Göre
Bencilik ve Diğerkâmlık
Dr. Ahmet ÖZBAY

Editör
Prof. Dr. Ali AKPINAR

Tashih
Haluk Zahid KIZILYER

ISBN: 978-625-8023-79-4

1. Baskı, Şubat 2022, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 17.12.2021 tarih
ve 164 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Bu eserin ilmi / edebi redaksiyonu İLK SAY Kurulu
marifetiyle yapılmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 48058

BASKI: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASİMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mahallesi 1256 Cadde
No: 11 06370 Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE

BENCİLLİK VE DİĞERKÂMLIK

Dr. AHMET ÖZBAY

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar.....	IX
Ön Söz.....	XI
Birinci Bölüm	
Bencillik ve Diğerkâmlığın Tanımı ve Kur'an'daki Anlam Sahası	1
I. Bencillik ve Diğerkâmlığın Tanımı.....	2
A. Bencilliğin Tanımı.....	2
B. Diğerkâmlığın Tanımı.....	4
II. Kur'an'da Bencillik ve Diğerkâmlığın Anlam Sahası.....	7
A. Bencilikle İlgili Kavramlar.....	7
1. Şuh (شح).....	7
2. Buhl (بخل).....	12
3. Katr (قتر).....	14
4. Kabz (قبض).....	16
5. İsrâf (إسراف).....	17
6. Tebzîr (تبذير).....	19
7. Ucb (عجب).....	21
8. Kibir (كبر).....	23
9. İstiğnâ (إستغنى).....	25
10. Haset (حسد).....	26
B. Diğerkâmlıkla İlgili Kavramlar.....	27
1. İsbâr (إبثار).....	28
2. İhsan (إحسان).....	32
3. İn'âm (إنعام).....	35
4. İnfâk (إنفاق).....	37
5. İkrâm (إكرام).....	38
6. İt'âm (إطعام).....	40
7. Atâ (العطاء).....	41
8. Fitrat (فطرة).....	43

İkinci Bölüm

Bencillik ve Diğerkâmlık Çeşitleri 45

I. BENCİLLİK ÇEŞİTLERİ 46

A. Nicelik Bakımından Bencillik Çeşitleri 46

1. Ferdî Bencillik 46

2. Toplumsal Bencillik 52

a) Ailevi Bencillik 54

b) Kavmî/Millî Bencillik 57

B. Nitelik Bakımından Bencillik Çeşitleri 68

1. Maddi Bencillik 68

a) Cimrilik 69

b) Alışverişte Aldatmak 75

2. Manevi Bencillik 78

a) Din İstismarı 78

b) Hevesi Putlaştırılmak 91

c) İrade Zayıflığı 94

d) Başkalarını Uyarıp Kendini Unutmak 104

e) Bahanecilik 107

II. DİĞERKÂMLIK ÇEŞİTLERİ 113

A. Maddi Diğerkâmlık 114

1. Cömertlik 116

a) Zekât 121

b) Sadaka 124

2. Kurban 131

3. Karz-ı Hasen 136

4. Kefâret ve Diyet 140

B. Manevi Diğerkâmlık 143

1. Vesileleri Açısından Manevi Diğerkâmlık 143

a) Cemaatle Namaz 145

b) Fakirin Hâlini Öğreten Oruç 150

c) Toplumsal Şuur Olarak Hac.....	152
d) Müslümanlara Destek Olma Açısından Hicret.....	155
e) Allah Yolunda Cihad.....	161
2. Hedefleri Açısından Manevi Diğerkâmlık.....	170
a) Menfaat Gözetmeden Tebliğ Yapmak.....	172
b) İnsanların Hidâyetine Adanmak.....	181
c) Başkası İçin Dua Etmek.....	194
d) Aile İlişkileri.....	205
e) Tevazu.....	211
f) Müsamaha.....	216

Üçüncü Bölüm

Bencillik ve Diğerkâmlığın Sebepleri..... 225

I. BENCİLLİĞİN SEBEPLERİ..... 226

A. Kendini Beğenme.....	227
B. Kendini Büyük Görme.....	235
C. Kendine Aşırı Güven Duyma.....	238
D. Çekememezlik.....	242
E. Hirs.....	248
F. Dünyevîleşmek.....	250
G. Toplumun Çıkarı.....	256
H. İnsan Tabiatı.....	259

II. DİĞERKÂMLIĞIN SEBEPLERİ..... 270

A. Psikolojik Sebepler.....	272
1. Temiz Yaratılış.....	272
2. Mükâfat Ümidi.....	281
3. Haz Duymak.....	286
4. Nevrotik Bozukluklar.....	290
5. Empati.....	292
a) İslâm'a Davette Empati.....	297
b) İnfakta Empati.....	300
c) Yetimlerle İlişkilerde Empati.....	304
d) Anne-Babaya İyi Muamelede Empati.....	307

B. Sosyal Sebepler	310
1. Akrabalık Haklarını Gözetme	311
2. Dayanışma İhtiyacı	314
3. Sosyal Çevrenin Etkisi	318
Dördüncü Bölüm	
Bencillik ve Diğerkâmlığın Sonuçları	323
I. BENCİLLİĞİN SONUÇLARI	324
A. Dünyevî Sonuçlar	325
1. Nankörleşme	326
2. Huzursuzluk	333
3. Sosyal Bunalım	338
4. Toplumsal Yok Oluş	343
B. Uhrevî Sonuçlar	352
1. Günah Kazanma	353
2. Allah'ın Öfkesini Çekme	357
3. Şiddetli Azap Görme	363
II. DİĞERKÂMLIĞIN SONUÇLARI	369
A. Dünyevî Sonuçlar	370
1. Diğerkâmlığın Erdem Hâline Gelmesi	371
2. Affın Yaygınlaşması	377
3. Sosyal Bütünleşme	380
B. Uhrevî Sonuçlar	384
1. Günah ve Kusurların Affı	385
2. Ebedî Kurtuluş	390
3. Allah'ın Sevgisini Kazanma	395
4. Mükâfat	400
Sonuç	405
Bibliyografya	411

Kısaltmalar

a.s.	: Aleyhisselam / Aleyhimüssselam
A.Ş.	: Anonim Şirketi
AÜAÖF	: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
b.	: bin (oğlu)
bk.	: Bakınız
c.	: cilt
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İÜİFD	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
MÖ	: Milattan önce
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radiyallâhu anh/Radiyallâhu anhâ/ Radiyallâhu anhüm
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu
t.y.	: Basım tarihi belirsiz
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
tsh.	: Tashih eden
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vs.	: Vesaire
y.y.	: Yayın yeri/Yayınevi belirsiz
Yay.	: Yayınevi/Yayınları

Ön Söz

Kendileri ihtiyaç içerisinde olsalar da başkalarını kendilerine tercih ederek nefsinin bencilliğinden korunup diğerkâmlık erdemine yönelenleri kurtuluşa erdiren ve mükâfat bahşeden Allah'a sonsuz hamd, hayatını bencillikten uzak ve diğerkâmlığın gölgesi altında yaşayarak ümmetine örnek olan vahyin son elçisi Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.s.) kâinatın zerrelere adedince salât ve selâm olsun.

İnsan fitratına uygun davranışlarla dünya ve âhiret mutluluğunu hedefleyen Kur'an-ı Kerim, şehadet ve gayb âlemi ile alakalı eşsiz muhtevaya sahiptir. Güncel meselelerle birlikte, söz ve eylemin kritik edilerek Kur'an-ı Kerim'e uygunluğunun doğru bir şekilde tespit edilebilmesi için Kur'an her an yeniden tefsir ve tev'il edilmelidir. Bu doğrultuda; Kur'an'ı, objektif değerlendirmelerle etüt etme, zamanın ihtiyaçlarına çözüm olacak ve hayata anlam katacaktır.

İnsan, dünyaya geldikten sonra Allah'ın fitratına yerleştirdiği kabiliyet ve donanım ile kendisine gerekli şeyleri öğrenir. Bu olgu, insanın yekdiğerleriyle etkileşim içerisinde olmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla insanlığın gelişim ve ilerlemesi topluma faydalı olmak ve katkı sunmakla sağlanmaktadır. Fedakârlık ve diğerkâmlık gibi değerler de burada ortaya çıkmaktadır. Küreselleşen dünyada teknolojinin sağladığı nimetlerle ters orantılı olarak manevi değerlerden uzaklaşmaya, insanlar arasındaki iletişimi koparmaya, bedenen yakın olan insanların zihinsel olarak birbirlerinden uzaklaşmalarına, insanların birbirlerini ötekileştirmelerine, fert ve toplumları her şeyi kendi menfaati açısından değerlendirmeye sevk etmektedir. Kalabalıklar içerisinde yalnızlaşan insan bencillik ekseninde yaşamaya

sürüklenmektedir. Oysa insanlığa yol gösterici ve hidâyet rehberi olan dinin özünde diğerkâmlık düşüncesi yer almaktadır. Dinin temsilcileri olan Peygamberler (a.s.) de bu düşüncüyü hayata taşımışlardır.

Günümüzde doyumsuzluk, açgözlülük, kibir, haset, cimrilik gibi sebeplerle bencillik ön plana çıkarken, başkasının ne düşündüğü, ne yaptığı, hangi durumda olduğu göz ardı edilmektedir. Birlikte yaşamamanın gereği aynı zamanda fert ve toplumları geleceğe taşıyan, adalet, fedakârlık, merhamet, yardımlaşma, diğerkâmlık, kültür, ideal gibi ortak değerler yitirilmektedir. İnsanlar kendinden başka kimseyi düşünmeyip, sadece kendi arzu ve isteklerine düşkün olarak bencilliği baş tacı etmektedirler. Oysa birçok inanç sisteminde “insanı sevme”, “başkasıyla özdeşleşme”, “ihtiyaç sahibine yardım etme”, “başkası için fedakârlıkta bulunma” vb. duygular erdem hâline getirilmiş ve yüceltilmiştir.

Psikolojik bencillik savunucuları insanın doğası gereği bencil olduğunu ileri sürerken, etik bencillik savunucuları da insanın bencilce sadece kendisini düşünerek hareket etmesi gerektiğini iddia ederler. Kapitalizmin kurucusu Adam Smith (ö. 1790) de toplumun, çıkarı peşinde koşan bireylerden oluştuğunu, bireyin motivasyonunun çıkarı olduğunu, aynı zamanda bireyin yararına olanın sonuçta toplumun da yararına olacağını söylemekteydi. Batı’da 18. ve 19. yüzyıllarda benlik kavramı gittikçe daralmış; benlik, insanın sahip olduğu mal-mülkten başka bir şey değilmiş gibi gözükmeye başlamıştır. Böyle bir benlik kavramı için artık “Neye sahipsem, malım-mülküm neyse, ben oyum.” düşüncesi yaygın hâle gelmiştir. Günümüzde de hayatın neredeyse tamamının maddiyata endekslendiği, günlük yaşamda insanların konuştukları konuların büyük kısmının

maddi refah seviyesinin yükseltilmesine dayandığı, bencilliğin baş tacı edildiği bir ortam oluşmaktadır.

Amerikalı Sosyal Analist Francis Fukuyama ise modern toplum insanına, ahlak ve diğerkâmlık öğretilmezse, insanlığın sonunun geleceğini ifade etmektedir. Batıda sosyal beyin çalışmaları kapsamında yapılan bir araştırmada, insanda hiçbir karşılık beklemeden başkasına yardım etme özelliği olduğu ve bu özelliğin yoğun bir şekilde yaşandığı ortaya çıkmıştır. Charles Darwin'in (ö. 1882) tezine göre, güçlünün zayıfı yok ettiği ve doğal ayıklamanın olduğu varsayımı üzerine insan, varoluş ya da yaşam mücadelesi için kendi çıkarı peşinde koşan, kendi çıkarını kollayan bir varlıktır. Bu görüş, insanın hiçbir karşılık beklemeden başkasına yardım etmesi, yine kendi çıkarını korumada, zekice uygulanan bir taktik olarak görülür. İnsanda bu diğerkâm tavrın neden geliştiği konusu Zürih Üniversitesinden Davranışsal İktisat Uzmanı Ernst Fehr tarafından araştırılır. Araştırmada ortaya çıkan sonuç; insanın temel duygusunun, çıkar peşinde koşmaktan çok, adil davranmayı sevdiğini, böyle bir biyolojik eğilimi olduğunu göstermiştir. İnsanlar aldatılsalar da kendi çıkarlarına uymasa bile adil davranma eğilimindedirler.¹

Bir kimse kendini düşünen mi olmalı yoksa başkasını düşünen mi? Kendini inkâr eden biri mi başkasını inkâr eden biri mi olmalı? Toplumun menfaati mi ferdin menfaati mi öncelikli olarak düşünölmeli? Çalışanın menfaati mi yoksa kurumun menfaati mi düşünölmek hareket edilmeli? İnsan için bencillik ve diğerkâmlıktan hangisi asıl olmalıdır? Ya da bencillik ve diğerkâmlık ne kadar gereklidir? İnsan yaratılıştan bencil midir yoksa diğerkâm mıdır? Bencillik mi yoksa diğerkâmlık mı erdemdir? Bütün bu tartışmalar

¹ Tarhan, Nevzat, *Toplum Psikolojisi*, Timaş Yay., İstanbul 2012, s. 148.

devam ederken küreselleşen dünyada materyalistleşen insan giderek bencilliğin etkisi altına girmektedir.

Sınırsız istekler, insanları tamamen üreten ve ürettiğini tüketmeyi hedefleyen bireyler hâline getirdi. İnsanlar yaratılış gayelerini unutarak sadece maddi ihtiyaçlarını gidermekle mutlu olacaklarını düşündüler. Son yıllarda bireyselleşmenin hız kazanmasıyla pek çok şeyle birlikte insan ilişkileri de değişikliğe uğradı. İnsanın kendisi acı çekerken, karşısındakinin mutluluğu için çabalaması modern bakışa pek uymuyordu. Buna tepki olarak “Kendini mutlu et.” mesajı verildi. Bu da toplumdaki ilişkileri zayıflatarak insanlar arasındaki sevgiyi ve güven bağını zedeledi. Neticede insan kendini depresyonun ağında buldu. Son yıllardaki mutluluk araştırmalarına baktığımızda, modernist bakışın aksine, paylaşarak ve başkaları için fedakârlık yaparak mutlu olmanın olumlu yanları üzerine deneyler yapıldığını görürüz.²

Sınır tanımayan hazların, insanları çevrelediği bir dünyada “kendin için istediğini başkası için de iste” düsturuna sahip bir dinin anlaşılması ve yaşanmasının önemi de böylece ortaya çıkmaktadır. Hayatı, nefsi tatmin etmekten ibaret görüp, kendi özgürlükleri için başkalarının haklarına tecavüz etmek yerine ötekinin hukukuna saygı ve herkesi kuşatan bir paylaşma anlayışı toplumda bütünleşmeyi sağlayacaktır. Ahlaklı olmanın yanında ferdi ve toplumsal sorumluluklarının bilincinde olmayı hedefleyen insanlar için bencillik ve diğerkâmlık konusunda da Kur’an’ın rehberliğine ihtiyaç vardır. Asırlardır başta filozof ve âlimlerin tartıştığı bencillik ve karşıtı olan diğerkâmlığı, Kur’an-ı Kerim’in bakış açısıyla değerlendirmek, bilime yenilik katacaktır.

² Tarhan, Nevzat, *Duyuların Psikolojisi*, Timaş Yay., İstanbul 2006, s. 48.

Bu çalışma, bencillik ve diğerkâmlık kavramlarını etrafını câmi ağıyarını mâni bir şekilde açıklamaya, çeşitli ilim dallarıyla beraber Kur'an'ın bu konulara bakış açısını tespit etmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Kur'an öncesi kutsal kitapların konuya yer vermeleri ve Kur'an'ın özel olarak konuyu ele alması diğerkâmlığın insan için vazgeçilmez değerlerden olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

İnsanlığa gönderilen son ilâhî Kitap'ın bencillik ve diğerkâmlığa bakış açısını değerlendirdiğimiz bu çalışmanın başından sonuna kadar her türlü desteği veren değerli ilim adamı Yakup Çiçek'e, çalışma süresince yönlendirme ve fikirleriyle desteğini esirgemeyen Abdülaziz Hatip, Mehmet Çiçek, Ali Coşkun, Aydın Temizer ve Osman Kara hocalarıma, çalışmalarım boyunca kaynaklara ulaşma ve sağladığı nezih çalışma ortamından ötürü de İSAM kurucu ve çalışanlarına teşekkür ederim. Çalışmanın basımını gerçekleştiren TDV Yayınları'nın değerli yönetici ve çalışanlarına da şükranlarımı arz ederim. Ayrıca beni ilâhiyat ilimlerine teşvik eden babama ve yetişmemde emeği geçen bütün hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmanın tefsir, Kur'an ilimleri ve bu alanda yapılacak araştırmalara mütevazı bir katkı olmasını dilerim.

01.01.2022

Ahmet ÖZBAY